

סימן סט

הוצאת זרע לשם הפריה מלאכותית

ראשי פרקים

שאלה

- א. מצוות פריה ורביה ללא ביאה
- ב. פריה ורביה באשה שנתעברה באמבטי
- ג. פריה ורביה ע"י מעשה מלאכותי
- ד. מצוות "שבת" בהפריה מלאכותית
- ה. הוצאת זרע שלא לבטלה
- ו. הקשר בין איסור השחתת זרע למצוות פריה ורביה
- ז. הוצאת זרע לשם פריה ורביה
- ח. הוצאת זרע מרווק לשם הקפאה עד שיינשא

מסקנה

סיכום

* שאלה *

באופן עקרוני יש איסור בהוצאת זרע לבטלה, שלא בדרך של ביאה (שו"ע אה"ע סי' כ"ג סעי' א'). במצבים שונים מתעורר צורך להוציא תאי זרע מן הגבר כדי להפרות את האשה בצורה מלאכותית. צורך זה מתעורר במקרים שונים, כגון:

א. צעיר חולה סרטן חייב לעבור הקרנות. ההקרנות עלולות לפגוע בכושר ההולדה שלו. האם מותר לו לשמור את זרעו בהקפאה כדי שאפשר יהיה להשתמש בו להפריה מלאכותית?

ב. כאשר לתאי הזרע אין כושר תנועה, ויש צורך בביצוע ההזרעה בצורה מלאכותית, בגופה של האשה או במבחנה.

השאלות המתעוררות הן:

א. האם מותר להוציא זרע לשם הפריה מלאכותית, או שיש בכך משום הוצאת זרע לבטלה?

ב. האם האיש יוצא בכך ידי חובת פריה ורביה או מצוות "לא תוהו בראה לשבת יצרה"?

ג. אם האיש אינו יוצא בכך ידי חובת פריה ורביה או "שבת", האם מותר לעשות כן לצורך הבאת ילדים לעולם גם כשאין בכך מצוה?

ד. אם נאמר שבנשוי הדבר מותר, האם גם ברווק מותר לעשות כן כשיש חשש שלא יוכל להוליד מאוחר יותר? האם הוא מצווה על פריה ורביה עוד לפני נישואיו?

נושא זה נידון בהרחבה בין פוסקי דורנו. בדברים הבאים מוצגת הגישה המקובלת על רוב הפוסקים, אלא שאין בית המדרש בלא חידוש.

א. מצוות פריה ורביה ללא ביאה

תחילה עלינו לברר אם ניתן לקיים מצוות פריה ורביה בהפריה מלאכותית. ולכאורה נראה שהדבר תלוי בשאלה, כיצד מתקיימת מצוות פריה ורביה, בביאה או בחולדה? שאם נאמר שהמצוה מתקיימת ע"י הביאה, כאן לא היתה ביאה, וא"כ לא קיימו מצוות פריה ורביה. אך אם נאמר שהמצוה מתקיימת בעצם ההולדה – הרי היתה כאן הולדה, והמצוה נתקיימה (וע"י מנ"ח מצוה א' ס"ק ב').

ניתן לפשוט את החקירה הזאת עפ"י התירוץ הראשון בתוס' (כ"ב י"ג ע"א ד"ה כופין) שדן במי שחציו עבד וחציו בן חורין, שכופין את רבו לשחררו כדי שיוכל לקיים פריה ורביה, וכתב:

וא"ת: אמאי כופין, ליחי עשה ד"פרו ורבו" וידחה לא תעשה ד"לא יהיה קדש". ואומר רבינו יצחק, ז"ל – דבעינא דמיעקר לאו לא מיקיים עשה, דמשעת העראה קא עקר ללאו. ועשה ד"פרו ורבו" לא מיקיים עד גמד ביאה.

יִישָׂא אַחוּתוֹ מֵאֲבִיו. וּמִשָּׁם מִשְׁמַע שׁוּלְדֵי זֶה הוּא בְּנוֹ לְכָל דָּבָר.

אוֹלָם נִרְאָה שְׁמֵזָה עֵדִיין אֵין לְהוֹכִיחַ שְׁהָאב מְקִיִּים בְּכַךְ מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה. שְׁכֵן יֵשׁ לְהַבְחִין בֵּין הָעוֹבְדָה שׁוּלְדֵי זֶה הוּא בְּנוֹ לְבֵין קִיּוֹם הַמִּצְוָה. וְאִכֵּן כָּתַב הַגְּרַצ"פ פְּרָאֲנֵק (הֶרְצֵבִי לְטוֹר אַה"ע ס"א) שְׁגַם לְדַעַת הַט"ז (ס"ק ח'), הַסּוֹבֵר שְׁבִנְתַּעֲבֵרָה בְּאִמְבִּטִי הָאֵב לֹא מְקִיִּים מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה, מ"מ זֶרַע זֶה פּוֹטֵר אוֹתוֹ מִלְּהַבִּיא יְלָדִים נוֹסְפִים לְעוֹלָם. וְדִינָם כְּמוֹ מִי שֶׁהוֹלִיד מִמְּזוֹר, שְׁאֵע"פ שְׁנוֹלְד ע"י מִצְוָה הַבְּאִהָה בְּעֵבֶרְיָה, הָאֵב פְּטוֹר מִלְּהוֹלִיד בֶּן אַחֵר, אוֹ גֵר, שְׁנוֹלְדוֹ לֹו בְּנִים בְּהִיּוֹתוֹ גּוֹי, שְׁאִינֵו חַיִּיב לְהוֹלִיד יְלָדִים נוֹסְפִים. וְאֵע"פ שְׁלֹא קִיִּים מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה, מֵאַחֵר שֵׁישׁ לֹו יְלָדִים, פְּטוֹר מִלְּהוֹלִיד אַחֲרִים. ע"י"ש.

וְיֵשׁ לְהַבִּיא דוֹגְמָא לְכַךְ מִמִּצְוֹת כִּסּוּי הַדָּם (חֻלְקִין פ"ז ע"א). שֵׁם נֹאמֵר שְׁאֵם הַרוּחַ כִּיִּסְתָה אֵת הַדָּם, אִמְנָם הַשּׁוֹחֵט פְּטוֹר מִלְּכַסּוֹת, אִךְ לֹא קִיִּים בְּכַךְ אֵת מִצְוֹת הַכִּסּוּי. וְנִפְק"מ, שְׁאֵם חֹזֵר הַדָּם וְנִתְגַּלָּה, חַיִּיב לְכַסּוֹת. וְהַסְבֵּרָה נִוֹתֶנֶת שְׁלֹא יִתְכַן שְׁאֵדָם יִצָּא חוֹבֵת מִצְוָה מִבְּלִי לְעִשׂוֹת מַעֲשֵׂה. וְעִי' פְּנ"י (פְּסַחִים כ"ה ע"ב ד"ה אֵיתֵמֵר) שְׁכָתַב שְׁאֵין אָדָם עוֹבֵר עֵבֶרְיָה בְּלֹא מַעֲשֵׂה, וּמִסְתַּבֵּר שְׁכְמוֹ כֵּן אֵינוֹ מְקִיִּים מִצְוָה בְּלֹא מַעֲשֵׂה.

וּמִכֵּאֵן יוֹצֵא שְׁאִמְנָם אֵינוֹ מְקִיִּים אֵת מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה בְּהַפְרִיָּה מִלְּאִכּוֹתֵיהֶן, אוֹלָם אָדָם כּוֹה גַּם לֹא יִצְטָרֵךְ לְהוֹלִיד יְלָדִים אַחֲרִים, אֲלֹא יִצָּא יְדֵי חוֹבֵתוֹ בְּאֵלּוֹ. אִךְ גַּם מִדְּבַרֵי הַט"ז מִשְׁמַע שְׁכָל הַחִסְרוֹן בְּנִתְעַבְרָה בְּאִמְבִּטִי הוּא רַק מִשּׁוֹם שְׁלֹא עֲשֵׂה מַעֲשֵׂה; וְאֵם עֲשֵׂה מַעֲשֵׂה, קִיִּים מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה. (וּבְדוּמָה לְזֶה כָּתַב בְּעִרוּה"ש, אַה"ע ס"א א' סְעִי י"ט. וְעִי' אוֹצֵר הַפּוֹסְקִים, אַה"ע ס"א א'). וְלִפִּי זֶה יֵשׁ לְחַלֵּק בֵּין נִתְעַבְרָה בְּאִמְבִּטִי, שֶׁהַכֵּל נַעֲשֵׂה מִמִּילָא, וְלִכֵּן הַסְתַּפֵּק הַחֲלֻקָּת־מְחֻקֵּק אִם יִצָּא יְדֵי חוֹבֵת פְּרִיָּה וְרִבְיָה, לְבֵין נִדְ"ד, שְׁעוֹשֵׂה מַעֲשֵׂה לְהוֹלִיד. וְאֵע"פ שְׁאִינֵו מַעֲשֵׂה טְבַעִי, מְכָל מְקוֹם עֲשֵׂה מַעֲשֵׂה. וְאִפִּילוֹ אִם נֹאמֵר שְׁאִינֵו מְקִיִּים מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה בְּהוֹלְדָה זֶה, מֵאַחֵר שְׁעִי

וְהַמְנ"ח (מִצְוָה א' ס"ק ב') הַקֶּשֶׁה עַל כֵּךְ, שֶׁהִרִי מִהַמִּצְוָה מִתְקִיִּימַת רַק בְּלִידַת הַבְּנִים! וְהַבִּיא רֵאִיָּה לְדַבְרֵיו מִגֵּר שְׁנִתְגַּיֵּיר וְהִיוּ לֹו בְּנִים, שְׁפִטוֹר מִמִּצְוֹת "פְּרוּ וּרְבוּ", אֵעֵפ"י שְׁקִיִּים אֵת הַמִּצְוָה בְּשַׁעָה שֶׁהִיָּה פְּטוֹר מִמְנָה (אַה"ע ס"א א' סְעִי ז'). וּמִכֵּאֵן שֶׁהָעוֹבְדָה שֵׁישׁ בְּנִים חַיִּים הִיא הַמִּצְוָה. וְכֵן יֵשׁ לְהוֹכִיחַ מִמִּי שֶׁהוֹלִיד בֶּן מִמְּזוֹר, שְׁקִיִּים מִצְוֹת פְּרוּ וּרְבוּ (שֵׁם סְעִי ו' בְּהַג"ה); וְלִכְאוּרָה זֹהוּי מִצְוָה הַבְּאִהָה בְּעֵבֶרְיָה, וְלֹא קִיִּים מִצְוָה! וְכֵן אִם בְּנֵיו מֵתוּ, לֹא קִיִּים אֵת הַמִּצְוָה. וּמִשְׁמַע שֶׁהוּוִית הַבְּנִים הִיא הַמִּצְוָה, וְלֹא מַעֲשֵׂה הַבִּיאָה. אִךְ מִדְּבַרֵי הַתּוֹס' שֶׁהַבְּאִנוּ מוֹכַח שְׁמַעֲשֵׂה הַבִּיאָה הוּא הַמִּצְוָה וְלֹא הוֹלְדַת הַבְּנִים. וְעִיִּין הֶרְצֵבִי (עַל טוֹר אַה"ע, ס"א א') שְׁדַחַח אֵת רֵאִיוֹת הַמְנ"ח, וְסִבֵּר שְׁאִמְנָם הַמִּצְוָה הִיא הַבִּיאָה, אוֹלָם אִם נוֹלְדוֹ לֹו יְלָדִים, פְּטוֹר מִלְּקִיִּים אֵת הַמִּצְוָה, שֶׁהִרִי סוֹף־סוֹף יֵשׁ לֹו יְלָדִים. וְעִי' לְחַלֵּן (אוֹת ב'), וְכֵן לְעִיל ס"ו ס"ו אוֹת ז', ט').

וְעִיִּין "בֵּית אַהֲרֵן" (גִּיטִין מ"ב ע"א) שֶׁהוֹכִיחַ לְהִיפֵךְ, שְׁאֵין הַמִּצְוָה בְּהוּוִית הַבְּנִים אֲלֹא בְּבִיאָה בְּלִבָּד, מִזֶּה שֶׁהִרִי"ף, הַרְמַב"ם וְהַרַ"שׁ הִשְׁמִיטוּ אֵת דְּבַרֵי הִירוּשְׁלַמִי (יְבִמוֹת פ"ב ח"ו) הַאוֹמֵר שְׁאֵדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבֵתוֹ בְּבֵן מִמְּזוֹר. וְע"כ צְרִיךְ לֹאמֵר שְׁלְדַעַתֵּם הַמִּצְוָה מִתְקִיִּימַת בְּשַׁעַת הַבִּיאָה, וּמִשּׁוֹם שֶׁזֶוּ מִצְוָה הַבְּאִהָה בְּעֵבֶרְיָה לֹא יִצָּא יְדֵי חוֹבֵתוֹ. אוֹלָם הַשּׁוֹ"ע (אַה"ע ס"א א' סְעִי ו' בְּהַג"ה) הִבִּיא לְהַלְכָה אֵת הִירוּשְׁלַמִי הַנ"ל. וְכֵן מוֹכַח מִשִּׁיטַת הַר"י (בְּתוֹס' הַנ"ל ב"ב) שֶׁהוּא חוֹלֵק עַל הַמְנ"ח, וְסוֹבֵר שֶׁהַבִּיאָה הִיא הַמִּצְוָה. וְעִי' שְׁר"ת אַגְרוֹת מִשֵּׁה (אַה"ע ח"ב ב' ס"ו י"ח בְּסוֹפּוֹ), וְאִף הוּא חוֹלֵק עַל הַמְנ"ח.

ב. פְּרִיָּה וְרִבְיָה בְּאִשָּׁה שְׁנִתְעַבְרָה בְּאִמְבִּטִי

שְׁאֵלָה דוּמָה לְזוֹ נִידוּנָה בֵּין הָאֲחֻרוּגִים (אַה"ע ס"א א'): הַחֲלֻקָּת־מְחֻקֵּק (ס"ק ח') הַסְתַּפֵּק בְּאִשָּׁה שְׁנִתְעַבְרָה בְּאִמְבִּטִי, אִם הָאֵב קִיִּים בְּכַךְ מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה. וּבְבִית־שְׁמוּאֵל (ס"ק י') הוֹכִיחַ מִמֵּה שְׁכָתַב הַב"ח (נִי"ד ס"ו קצ"ה ד"ה וְלֹא יִשָּׁב) בְּשֵׁם הַגַּהֵת סַמ"ק, שֶׁאִשָּׁה צְרִיכָה לְהִזְהַר שְׁלֹא לְשַׁכַּב עַל סְדִין שְׁשַׁכַּב עֲלֵיו אִישׁ זֶה, שְׁמֵא תִתְעַבֵּר מִמֵּנוּ

הריבוע בתפילין עפ"י הכלל הקבוע בש"ס: "כל אמתא בריבוע, אמתא ותרי חומשי באלכסוֹנא", אע"פ שכידוע החשבון המתמטי מדויק יותר (עי' ערוה"ש סי' ל"ב סעי' ע"ה, וב"תחומין" ט' עמ' 419-421). ואף במצוות פריה ורביה התורה לא מכירה אלא בהפריה טבעית ולא בהפריה מלאכותית.

ד. לעיל (סי' ס"ו אות ט') כתבנו שכל גידרה של מצוות פריה ורביה הוא רק עפ"י דרך החיים הטבעית. והוכחנו זאת מכך שהחיוב במצוות פריה ורביה הוא עפ"י הגדרים של חובת עונה.

וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ת"ד סי' ק"ז, מובא באוצר הפוסקים סי' כ"ג עמ' פ"ט), שלא ציוותה התורה על פריה ורביה אלא בדרך טבעית כדרך כל הארץ.

ומן האמור עולה שמי שמביא ילדים לעולם ע"י הפריה מלאכותית, אינו מקיים בכך את מצוות פריה ורביה, אף שבדיעבד נפטר בכך ממצוות פריה ורביה, ואינו חייב להוליד ילדים אחרים.

ד. מצוות "שבת" בהפריה מלאכותית

גם אם נאמר שאינו מקיים מצוות "פרו ורבו" בהפריה המלאכותית, יש לדון אם מקיים בזה מצוה משום "לא תוהו בראה לשבת יצרה" (מיטין מ"א ע"ב). והשאלה היא מה הזיקה בין מצוות "שבת" לבין מצוות פריה ורביה. האם מצוות "שבת" מחזקת את מצוות "פרו ורבו" והופכת אותה למצוה חשובה יותר, עד שבגללה יש מקום לשחרר עבד או למכור ספר תורה, אך מצד עצמה היא חופפת למצוות פרו ורבו; או שמא מצוות "שבת" היא מצוה בפני עצמה, וקיימת גם במקום שמצוות "פרו ורבו" אינה נוהגת?

ונראה שזוהי המחלוקת בין ר"י בר מרדכי לבין ר"י, המובאת בתוס' (ב"ב י"ג ע"א ד"ה שנאמר לא תוהו בראה), ואלו דבריהם:

הא דלא מיייתי קרא ד"פרו ורבו" – אומר ר"י בר

הולדת ילדים בדרך זו נפטר ממצוות פריה ורביה, יש כאן צד מצוה, ולכן אין כאן הוצאת זרע לבטלה.

ובספר ברכת-שמעון (ב"ב סי' ט') כתב באופן אחר מהמנ"ח, שאת מצוות "שבת" הוא מקיים בהולדת הבנים, ואילו מצוות פריה ורביה מתקיימת בביאה. ולכן גם מי שלא קיים את המצוה בביאה, יוצא ידי חובת "שבת" בהולדה. וא"כ מצד מצוות "שבת" אין כאן הוצאת זרע לבטלה. אלא שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם מצוות "שבת" היא מצוה בפני עצמה או שהיא הרחבה של מצוות פריה ורביה (עי' להלן אות ד').

ג. פריה ורביה ע"י מעשה מלאכותי

אך יתכן שהתורה דורשת דווקא מעשה טבעי, ואילו מעשה מלאכותי אין בו משום מצוה כלל (למרות שהעושה נפטר ע"י כך מחיובו באותה מצוה). וסיבות רבות לדבר:

א. במעשה מלאכותי אין ודאות מוחלטת שזהו בנו, ורק באב טבעי יש לומר שהוא בנו מצד חזקה. בהפריה מלאכותית אין חזקה זו. וזקוקים אנו לנאמנות של הרופאים בענין (עי' לקמן סי' ע"א). ומכיון שהדבר תלוי בדעת אחרים, בטלה החזקה המוחלטת.

ב. יש צורך בהתקשרות נפשית בין אב לבנו, ורק בהולדה טבעית יש סיכויים רבים לכך שתיווצר התקשרות נפשית עמוקה ביניהם. בדרך מלאכותית יש חשש שלא יוצר קשר כזה.

ג. מצינו בהלכות רבות שהתורה התחשבה בצורת קיומן הטבעית ולא בצורה מלאכותית. עי' למשל בשו"ת ארץ-צבי (סי' י"ב אות ב') שכתב שאין צורך לרבע את התפילין ע"י מכשיר מדויק ביותר (קליבר). וכמו כן כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קמ"ו ד"ה ואגב) שאין צורך להשתמש במיקרוסקופ כדי לבדוק את הריבוע של התפילין. וכל הפוסקים הסתפקו במדידת

ושהעולם יהיה מיושב. ולפי דברי הברכת-שמעון (שהבאנו לעיל אות ב') יוצא שגם מי שלא קיים מצוה בשעת הביאה, מקיים מצוות "שבת" בהולדה. וא"כ הוא הדין בהפריה מלאכותית: גם אם נאמר שלא קיים מצוות פריה ורביה בהפריה, קיים מצוות "שבת" בהולדה.

ה. הוצאת זרע שלא לבטלה

יש מהאחרונים שכתבו שהאיסור של השחתת זרע הוא רק בהוצאתו לבטלה ממש; וכל שעושה כן לצורך, אין זה לבטלה. ולמדו זאת מהמושג השחתה שמצינו כדוגמתו באיסור "בל תשחית", וכן בשורף עצי הקדש דרך השחתה (עי' בהרחבה באוצר הפוסקים סי' כ"ג ס"ק א' אות י, עמ' 172-173). כלומר, יתכן שגם לדעת רש"י (בימות י"ב ע"ב ד"ה משמות) ור"ת (בתוס' שם ד"ה שלש), האיסור הוא רק בהוצאת זרע לבטלה ממש, כגון ע"י מוך; אבל כאשר הזרע אינו לבטלה, מותר. ובמקום סכנה מותר לשמש במוך לדעת רש"י. וע"כ הוא משום מצוות עונה, ולכן אין זה לבטלה אלא לצורך. וכבר נהגו לסמוך על דעת רוב הפוסקים בדורנו להתיר בדיקת זרע באיש לצורך פריה ורביה. ואע"פ שהאשה אינה מתעברת מאותה בדיקה, והזרע המסויים הזה הוא לבטלה, כיון שיוכל להביא אולי אח"כ לפריה ורביה – מותר. וזאת על דרך מה שנאמר במסכת יומא (פ"ה ע"ב): "חלל עליו שבת אחת כדי שיקיים שבתות הרבה", ונמצא שאין זה חילול שבת, אלא אדרבה, קיום שבת (מיהו הדבר תלוי במחלוקת אם פיקוח נפש שהותר בשבת הוא "הותרה" או "דחיה").

וכנראה, גם לר"ת בימות הדבר מותר כשאינו לבטלה גמורה. ולא דמי לתשמיש במוך, ששם הזרע הולך לבטלה ממש, אלא שהתשמיש הוא לצורך עונה; מה שאין כן כאן, שהזרע עצמו אינו לבטלה אלא להשתמש בו לצורך הבדיקה.

מיהו כל זה כאשר יש סיכוי שבסוף יקיים מצוות פריה ורביה, אך אם יתברר אח"כ שלא

מדרכי, משום ד"לשבת יצרה" שייך אפילו בצד עבדות...

ור"י מפרש... ולכן נקט קרא "לא תוהו בראה" משום שראי מצוה רבה, ומשום הכי כפיין...

הנה ראינו שלדעת ר"י ב"ר מרדכי גם עבד חייב במצוות "שבת" אע"פ שפטור לדעתו ממצוות "פרו ורבו"; ואילו לדעת ר"י, "שבת" אינו מצוה בפני עצמה אלא פסוק נוסף המחזק את מצוות "פרו ורבו".

ועיין מג"א (או"ח סי' קנ"ג ס"ק ט') שכתב שיש חיוב "שבת" באשה. אך הבית-שמואל (אה"ע סי' א' ס"ק ב') כתב שמסוף הסימן (סעי' י"ג) משמע שאשה פטורה מ"שבת". ולפי הנ"ל זוהי המחלוקת שבין ר"י לריב"ם.

ולדעה זו, של ר"י בר מרדכי, בהפריה מלאכותית מקיימים מצוות "שבת" בק"ו מעבד: אם עבד, שאין לו חייס (ייחוס בנים) כלל, בכל זאת חייב ב"שבת", ק"ו לבן חורין המקיים "שבת" בהפריה מלאכותית, שבה יתכן לומר שבנו אכן מתייחס אחריו.

וגם בדעת ר"י כתב מהר"י ענגיל (אתון דאורייתא סי' י"ג) שאותו עבד, אע"פ שפטור מפריה ורביה משום שהוא אנוס, לא נפטר ממצוות "שבת" מחמת שהוא אנוס; וזאת משום שמצוות "שבת" היא מצוות "חפצא", שיהיו בעולם ילדים. וזוהו אנוס לא פוטר. וא"כ יש לומר גם בנד"ד, במי שאינו יכול להוליד בדרך הטבע, שאע"פ שפטור ממצוות "פרו ורבו" מכיון שהוא אנוס, הוא לא פטור מכך שיהיו בעולם עוד ילדים, וצ"ע.

ועי' חידושי "פורת יוסף" (גיטין מ"ב) שכתב שמצוות "שבת" מתקיימת גם בלידה של ילד אחד. ומדבריו משמע שאין חפיפה בין "שבת" לפריה ורביה, וצ"ע. ועי' עינייים למשפט (ב"ב י"ג ע"א ציון ד').

ולמעשה מסתבר שגם אם אין אדם יוצא ידי חובתו בקיום מצוות פריה ורביה ע"י הפריה מלאכותית, יוצא ידי חובתו לפחות במצוות "שבת", שעיקרה היא התוצאה שיהיו לו ילדים

השחתת זרע תלוי במצוות פריה ורבייה. ואילו הרמב"ן (מובא בשטמ"ק כתובות ל"ט ע"א ד"ה וז"ל הרמב"ן), הרשב"א (כתובות שם ד"ה שלש) והריטב"א (ד"ה והא) חולקים וסוברים שגם נשים אסורות. ולדעתם איסור השחתת זרע הוא איסור בפני עצמו ואינו תלוי בפריה ורבייה. אלא שלדברינו יהיה קשה בדעת ר"ת, כיצד מותר לבוא על איילונית וזקנה, הרי אינו מקיים מצוות פריה ורבייה? וע"כ יש לומר שהתורה התירה כל ביאה לצורך, גם לצורך מצוות עונה. והאיסור הוא רק כשעושה מעשה שלא כדרך כל הארץ, אך כל שעושה כדרך כל הארץ – מותר, שאז אין זה השחתה כלל. וכשמשחית, גדר האיסור הוא משום פריה ורבייה.

מיהו מכאן עולה שהוצאת זרע בצורה לא טבעית, אסורה, ואף אם עושה לצורך קיום מצוה. שהרי לדעת ר"ת, גם במי שמסתכנת בלידה, הרי הביאה היא לצורך קיום מצוות עונה, ובכל זאת אסור לשמש במוך, משום שזוהי דרך השחתה. ואולי משום שסובר שיש דרך עדיפה יותר מבחינה הלכתית, והיא לשים את המוך אחרי התשמיש, לכן אסור לה לשים את המוך לפני התשמיש. אך אם אין דרך אחרת אלא לשים את המוך לפני התשמיש, גם ר"ת יודה שאין זה לבטלה אלא לצורך, ומותר, וצ"ע. עכ"פ לדעת רוב הראשונים, לצורך מצוות עונה מותר לשמש במוך. וא"כ הוא הדין לצורך הולדת ילדים, גם אם אין מקיימים בכך את מצוות פריה ורבייה.

ולכאורה יש להביא ראיה לכך שמותר להוציא זרע כשיש צורך בדבר, מן הגמרא ביבמות (ע"ו ע"א) שמציעה דרך לבדוק אם אדם הוא כרות שופכה:

מייתנין נהמא חמימא דשערי ומנחזין ליה אבי פוקרי (נקב בית הרעי) ומקרי (ורואה קרי) וחזוין ליה.

ומכאן שהוצאת זרע מותרת כדי לבדוק כרות שופכה. אמנם אפשר לדחוק ולומר ששם הוצאת הזרע נעשית בגרמא ולא במעשה, אך כבר הוכיחו רבים שבהוצאת זרע לבטלה גרמא

קיים פריה ורבייה ע"י זה, צ"ע אם לא יתברר שאכן עבר על האיסור.

ונראה שניתן לדמות זאת להשחתת עץ מאכל או עצי הקדש. איסור "בלתשחית" חל על השחתת העץ רק כשהדבר נעשה לשם השחתה; אך כל שהוא לצורך חשוב, אין זו השחתה (ועי' לעיל סי' נ"ט). והוא הדין לעצי הקדש, שם האיסור הוא להשחית את עצי ההקדש לשם סילוקם מן העולם, שנאמר "לא תעשון כן" – דרך השחתה גמורה. ולכן כל שיש תועלת בדבר, אין זו השחתה. ולכן מותר למחוק את שם ה' לשם עשיית שלום בין איש לאשתו ולשרוף מזוזה כדי לקיים את מצוות שריפת עיר הנידחת וכל כיוצ"ב. (אלא אם נאמר שהמצוה היא בהשחתת עיר הנידחת שלא ישאר ממנה כל זכר). ומכיון שההשחתה היא מטרת המצוה, אי אפשר להגדירה כתיקון, ובזה נחלקו ר' אליעזר ורבנן (סנהדרין ק"ג ע"א).

ואף כאן, גם אם נאמר שלא יוכל לקיים מצוות פריה ורבייה בהפריה המלאכותית, יש מקום לומר שהוצאת הזרע מותרת.

ו. הקשר בין איסור השחתת זרע למצוות פריה ורבייה

ונראה ששאלה זו תלויה אולי בחקירה אם איסור השחתת זרע תלוי במצוות פריה ורבייה. שאם נאמר שמי שמצווה בפריה ורבייה הוא שאסור לו להוציא זרע לבטלה, מסתבר שיש מקום להתיר רק לצורך קיום מצוות פריה ורבייה. אך אם נאמר שאיסור השחתת זרע אינו תלוי במצוות פריה ורבייה, אלא הוא איסור בפני עצמו, א"כ יש לומר שרק הוצאה לבטלה אסורה, וכל שהוא לצורך – מותר, גם כאשר אינו מקיים בכך את מצוות פריה ורבייה. (ועי' לקמן סי' קט"ו אות ב').

ולכאורה הדבר תלוי במחלוקת בין הראשונים: לדעת ר"ת (מובא בתוס' יבמות י"ב ע"ב ד"ה שלש), נשים, שאינן מצוות בפריה ורבייה, מותרות בהשחתת זרע. ומכאן שלדעתו איסור

משום "לא תעשון כן לה' אלהיכם". ורק כשברור שיבנו אחר במקומו, אין כאן קלקול אלא בניה. אך כשיש חשש שמא לא יבנו, נמצא שסתרו שלא על מנת לבנות, ועברו על "לא תעשון כן". א"כ, אף בהוצאת זרע לבטלה יש לחוש שמא לא ישתמשו בו לצורך, אם משום שלא יצליחו ואם משום שלא יהיה צורך בכל תאי הזרע.

אולם בהמשך הגמרא שם, בדיון על בנין הורדוס, אומרת הגמרא שני הסברים לכך שהתירו לסתור את בית המקדש ולבנותו מחדש, ומשמע שאין בכך איסור השחתה. ושני התירושים הם:

א. תיוהא חזא ביה.

ב. מלכותא שאני, דלא הדרא ביה.

ואף כאן יש לומר כך. הרי מדובר באדם חשוך בנים, בבחינת "תיוהא חזא ביה", שבלאו הכי אינו מוליד. וא"כ, כל סיכוי שיהיה לו זרע של קיימא הוא תיקון לעומת מצבו הנוכחי. (ואכן אנו צריכים להיות משוכנעים שאין כל אפשרות שיוליד כדרך כל הארץ. והמהרש"ם כתב שם שמותר רק לאחר שעברו עליו עשר שנים מזמן נישואיו. ונראה שכאשר כל שהרופאים מתייאשים מכך שיוליד כדרך כל הארץ, יש מקום להתייר).

וכן לנימוק השני, ש"מלכותא שאני": אם המדובר ברופאים אמינים שיעשו כל השתדלות לקחת את הזרע רק כאשר יש הכרח בדבר ורק לצורך, יש מקום להתייר; אך כשהרופאים חשודים שישתמשו בזרע גם למטרות אחרות, בלאו הכי אסור להתרפא אצלם בגלל חשש לתקלה שאח יישא את אחותו. ועל זה אמרה התורה (ויקרא י"ט כ"ט) "ומלאה הארץ זימה – זו מה היא" (גדרים נ"א ע"א, ועי' יבמות ל"ז ע"ב). ומשום כך יש צורך שכל הפעולות ייעשו תחת השגחה קפדנית שלא תהיה שום תקלה. (ולענין זה עי' לקמן סי' ע"א).

ומה שאין משתמשים בכל כמות הזרע, זה לא אוסר. כי גם בדרך הטבע, רק זרעון אחד מפרה והיתר הולכים כביכול "לאיבוד"; ואף כאן אי

נחשבת כמעשה. שהרי עצם הגירוי לכך ע"י הקישוי לדעת הוא האסור. ויש שדחו ראייה זו, ואמרו ששם הוא אולי פטור מפריה ורביה כי הרי הוא כרות שופכה, ולכן הוא מותר בהשחתת זרע לדעת ר"ת, הסובר שאיסור זה תלוי בחובת פריה ורביה (עי' מש"כ הר"צ הורוויץ בס' היובל להר"י רוזנהיים, מובא באוצר הפוסקים סי' כ"ג עמ' פ"ט). ועוד יש לומר ששם מטרת הבדיקה של כרות השופכה היא שיוכל לשאת אשה כדת משה וישראל ולקיים פריה ורביה כהלכה. והנה גם בנד"ד המטרה היא לקיים פריה ורביה. וגם כאשר מדובר ברווק, שלא בא לקיים בזה מיד פריה ורביה, מ"מ המטרה היא ג"כ שיוכל לשאת אשה. אך לקיים מצוות פריה ורביה יתכן שאינו מצווה בכך עתה (עי' להלן אות ח').

וא"כ נד"ד תלוי לכאורה במחלוקת שבין ר"ת והרמב"ן: לדעת ר"ת, מכיון שאינו מקיים מצוות פריה ורביה בכך, אסור משום השחתת זרע. ולדעת הרמב"ן, מכיון שיש צורך בדבר, מותר. ומכיון שרוב הראשונים סוברים כדעת הרמב"ן, יש להתייר את הדבר.

ז. הוצאת זרע לשם פריה ורביה

לדעת המהרש"ם (ח"ג סי' רס"ח) יש לדמות הוצאת זרע לבטלה למחיקת שם ה' או לנתיצת אבן מהמקדש, שאם המטרה אינה קלקול אלא בנין, אין כאן השחתה והדבר מותר (עי' או"ח סי' קנ"ב בהג"ה).

ולענין נראה שיש לעיין בענין זה מהסוגיא בבבא בתרא (ג' ע"ב):

לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחרית. איכא דאמרי משום פשיענותא, ואיכא דאמרי משום צלוי.

ופירשו הרמב"ם (הל' תפילה פי"א הי"ב) והשו"ע (או"ח סי' קנ"ב) ש"משום פשיענותא" הוא שמא יארע להם אונס ולא יבנו אחרת. ופירש מו"ר הגר"י אריאלי (עינים למשפט שם, ציון ג"ד) שטעם האיסור לדעתם הוא שהסתירה עצמה אסורה

ולשם כך עליו להכין לו בית וכרם. וא"כ יש לומר שבין היתר הוא מצווה גם על כך שיהיה מסוגל להוליד ילדים. ולכן גם הכנות אלו הן חלק מכל ההכנות לנישואין.

ונראה שהדבר תלוי בחקירה שהבאנו לעיל (סי' ס"ו אות ט') בגידרה של מצוות הנישואין, אם היא מצוה כשלעצמה או חלק ממצוות פריה ורביה: שאם מצוות הנישואין היא חלק ממצוות פריה ורביה, יוצא שמי שלא יכול לקיים את המצוה, גם פטור מנישואין. וא"כ אין עליו שום חובה להכין דבר כלשהו לצורך הבאת הבנים לעולם. אך אם נאמר שחיוב נישואין הוא עצמי, וכדי שיוכל לשאת אשה עליו להקפיד זרע, שאם לא כן לא יוכל למצוא אשה שתסכים להינשא לו – הרי הוא מצווה גם על ההכנה הזאת. והדבר תלוי במחלוקת שבין הרא"ש והרמב"ם (שהבאנו שם). לדעת הרא"ש (כתובות פ"א סי' י"ב) אפשר לקיים את מצוות פריה ורביה גם ללא נישואין, ונמצא שהנישואין הם מצוה בפני עצמה. אך לדעת הרמב"ם (סנהמ"צ, מ"ע ר"ג; הל' אישות פ"א ה"ב) מצוות פריה ורביה היא רק בנישואין. אך גם הרמב"ם מודה שמצוות נישואין היא גם ללא פריה ורביה, כגון בזקן הנושא זקנה. (וכן הרא"ש מודה שיעקר מצוות פריה ורביה הוא זוקא בנישואין). וא"כ יש ערך לכך שאדם יבנה לו בית, וחובה זו תלה עליו כבר עתה. ומכיון שכך, אף אם נאמר שההיתר להוציא זרע באדם נשוי הוא רק לשם מצוות פריה ורביה, נראה שגם רווק חייב במצוה זו, ומותר להוציא ממנו זרע ולהקפיד אותו לשם כך, כדי שיוכל להקים בית בישראל.

מיהו נראה שגם אם נניח שמצוות הנישואין היא חלק ממצוות פריה ורביה, כשם שכופין על מי שיש לו עבד שחציו עבד וחציו בן חורין שיוציא אותו לחירות כדי שיוכל לקיים את מצוות "לא תוהו בראה, לשבת יצרה" – הוא הדין לרווק שאינו מסוגל להוליד, ורק ע"י תחבולה זו יוכל להוליד ילדים. ומן הסתם חייב לעשות כל טעדי דאפשר כדי שיוכל לקיים את מצוות "לא תוהו בראה, לשבת יצרה". ובפרט

אפשר לצמצם לקחת רק זרעון אחד ולהפרות רק באמצעותו.

אך יתכן שכל ההיתר של המהרש"ם נאמר רק לצורך מצוות פריה ורביה, כשם שמותר לסתור בית כנסת רק לשם בניית בית כנסת אחר ולא לשם מצוה אחרת. מיהו נראה שגם לצורך מצוות "שבת", או כדי לפטור את האדם מלהוליד ילדים, זהו דבר הנחשב לצורך מצוה, ואין כאן הוצאת זרע לבטלה, ולא תהיה מצוה זו גרועה ממצוות עונה.

ה. הוצאת זרע מרווק לשם הקפאה עד שיינשא

עד עתה עסקנו בעיקר באדם נשוי. אך ברווק יש לברר אם יש עליו עתה חיוב פריה ורביה. ולפי מה שכתבנו לעיל (אות ה'), לא המצוה מתירה, אלא בכל מקרה שהוצאת הזרע מיועדת לכך שייולדו מזה ילדים, אין זה לבטלה. מיהו בכל זאת יש לומר שלרווק עדיין אין אחריות על הולדת ילדים, שהרי לא יוליד ילדים בלי אשה. וא"כ בינתיים הכל היה לבטלה, ורק כשיינשא אשה יהיה לזרע שימוש.

והנה הראשל"צ, הגר"א בקשי"דורון (בספרו "בנין אב", ה"ב סי' ס') כתב לתלות זאת בחקירה שהבאנו לעיל (אות א') בשם המנ"ח (מצוה א') בגדר מצוות פריה ורביה: שאם המצוה היא להוליד בנים – רווק פטור; אך אם המצוה היא שיהיו לו בנים – גם רווק חייב.

ולענ"ד גם אם נניח שהוצאת זרע מותרת כדי שיהיו לו בנים, לא נראה לומר כדברי הראשל"צ שליט"א. שכן נראה לומר שרווק פטור גם מהמצוה שיהיו לו בנים. וכמו שכתבנו לעיל (אות ג'), שהמצוה שיהיו לו בנים היא רק בביאה כדרך כל הארץ, ורק ע"י נישואין, ולכן רווק פטור. מיהו לא ידך גיסא יש לומר שהמצוה בכוח מוטלת גם על רווק. שהרי הוא מצווה לשאת אשה כדי לפרות ולרבות ממנה. וא"כ אין נפק"מ לענייננו מחקירת המנ"ח: מהוויית הבנים יתכן שגם רווק פטור, ואילו בהולדת הבנים יתכן שגם רווק חייב. שהרי חובתו היא לחפש לו אשה,

שכן בנשוי יש אפשרות להוציא את הזרע ע"י כיס בשעת תשיש, אך לרוק הדבר לא ניתן. ויש לברר א"כ אם מותר לו להוציא את זרעו בידיים או בגרמא. ואכמ"ל.

תשובה

למעשה נראה שמותר להוציא זרע מאדם כדי שיחיה אפשר להשתמש בו להפריה מלאכותית של אשתו, ואין בזה משום הוצאת זרע לבטלה.

מסקנות

- א. אין מקיימים מצוות פריה ורביה בהפריה מלאכותית, שלא בדרך הטבעית.
- ב. אעפ"כ, מי שהביא לעולם בן ובת בהפריה מלאכותית פטור מלהביא ילדים נוספים לעולם.
- ג. מצוות "שבת" מתקיימת גם בהפריה מלאכותית.
- ד. הוצאת זרע מותרת לצורך הבאת ילדים לעולם, גם אם אינו מקיים בכך מצוות פריה ורביה.
- ה. ברוק הוצאת זרע מותרת לשם הקפאה, אם יש חשש שלא יוכל להוליד אחר כך.

לפי סברת הר"ן (לר"ף גיטין כ' ע"ב ד"ה כל) – שלצורך מצוה מותר לעבור על איסור "לעולם בהם תעבודו", כי אין כאן מתנת הינם, שהרי לצורך מצוה עושה זאת – הוא הדין שאין כאן הוצאת זרע "לבטלה", שהרי לצורך מצוה הוא עושה, ולא לבטלה. וכמו ששם, אע"פ שאינו מקיים את המצוה ברגע השחרור, הכשר מצוה הוי כמצוה לענין זה, הוא הדין כאן.

וודאי שכן הוא הדין לפי מה שהסקנו לעיל (אות ה') שהוצאת זרע מותרת גם שלא לשם קיום מצוות פריה ורביה, ובלבד שתהיה לצורך הבאת ילדים לעולם, אף אם הדבר יעשה בדרך מלאכותית.

ונראה שהוצאת הזרע לשם הקפאה עדיפה אף מבדיקת זרע. שם הזרע יוצא לבטלה, וע"י הבדיקה אולי יוכלו לרפאו כדי שיוכל להוליד מזרע אחר. אבל כאן הזרע עצמו לא ילך לבטלה, אלא יולידו ממנו ילדים. ואע"פ שלא יקיים בזה מצוה, אך לבטלה בוודאי שאין כאן, ומותר להקפיא את הזרע. אלא שברוק יש שאלה על צורת ההוצאה.

סימן ע

האימהות בפונדקאות

שאלה *

ישנם זוגות חשוכי ילדים, שהסיבה לכך אצלם היא העדר מוחלט של ביוץ אצל האשה, או שיש לאשה ביציות אלא שרחמה אינו יכול לקלוט את העובר. הפיתרון לשתי הבעיות הוא: "אם פונדקאית". את ההפריה מבצעים במבחנה (על בעיית הוצאת הזרע מהבעל, ראה לעיל סי' ט"ט אות ה"ז). במקרה הראשון משתמשים בביצית של אשה אחרת ומשתילים את העובר ברחמה של האשה העקרה; ובמקרה השני משתמשים בביצית של האשה העקרה ומשתילים את העובר ברחמה

ראשי פרקים

שאלה

- א. ראייתו של הגר"ז נגולדברג
 - ב. הבחנה בין עיבור טבעי להפריה מלאכותית
 - ג. ראייתו של הרב א. י. כלאב
 - ד. ראייה לכך שהולכים אחר בעלת הביצית
 - ה. דחיית ראיות נוספות לכך שהולכים אחר היולדת
 - ו. השוואה לדיני ערלה
 - ז. ראייה מהלכות "חדש"
 - ח. ראייה מדיני חללות
- תשובה

* כסלו תשנ"א. נדפס ב"תחומין" (כרך ט"ז), ומובא כאן עם תוספות. שאלה זו נידונה בהרחבה ב"תחומין" (כרך ה') ע"י